

Реферат на тему: "Слово о полку Ігоревім як джерело інтегрального націоналізму Дмитра Донцова"

Дмитро Донцов

"СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ"

ЯК ДЖЕРЕЛО ІНТЕГРАЛЬНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

ДМИТРА ДОНЦОВА.

Політична філософія Дмитра Донцова (1883-1973), відома як "інтегральний націоналізм", справила величезний вплив на українську історію ХХ століття. Вона була основою ідеології ОУН, вона лишається ідейним підґрунтям багатьох правих партій і угруповань політичного спектру сучасної України.

Усталилася думка, що світогляд Донцова сформувався під визначальним впливом А.Шопенгауера, німецької "філософії життя" (Ф.Ніцше, О.Шпенглер, Г.Зіммель, В.Дільтей, гр. В.фон Кайзерлінг), французького інтуїтивізму (А.Бергсон), творів Ж.Сореля, В.Парето, зрештою — політичної філософії Б.Муссоліні. Справді, Донцов часто покликається на цих авторів. Проте мало хто досліджував власне українські джерела його світогляду. А джерела ці сягають найглибших шарів української історії і ментальності.

Сам Донцов справжні витоки свого наставлення усвідомив досить пізно. Усі його твори 10-20-х років переповнені посиланнями на європейських мислителів, "мужню," ідеологію яких він протиставив "кастратству" Драгоманова, Грушевського і Винниченка. Але в кінці 20-х років настає перелом. Донцов усвідомлює, що "мужня ідеологія конкістадорів", народів— володарів криється в глибинах нашої власної історії. Ці шукання праджерел привели до "Слова о полку Ігоревім".

У праці Донцова "Націоналізм" "Слово" згадується лише двічі, зате ж у якому контексті! В основній частині, що називається "Чинний націоналізм", де автор формулює свою концепцію і програму, зазначається, що в міжнаціональній життєвій агресії щодо сусідів є водночас найефективнішим способом оборонити свої права. І як приклад автор наводить походи князя Ігоря на Дін, князя Святослава на Константинополь, угоди Хмельницького й Мазепи з європейськими державами про поділ Польщі й Московщини. Отже, події, описані у "Слові", Донцов ставить у ряд переломних моментів української історії. Тема "Слова" виразно звучить в епілозі книжки: "Бо перед кожною нацією є дилема, або перемогти, або згинати. Прекрасно співають англійці "пануй, Британіє, над морями, і ніколи, ніколи британці не будуть рабами"... Або "панування", або "рабство"! Ту ж думку висловив і співець "Слова о полку", коли казав, як "Ігор князь пересів з сідла золотого в сідло невольницьке". Сю мужню нашу, славу ідеологію, ідеологію рас, що радо приймають боротьбу за буття і за щастя перемоги, повинні ми засвоїти наново".

Грунтовніше тема "Слова" розроблена в низці літературознавчих праць 20-30-х років, об'єднаних у збірці "Дві літератури нашої доби (1-е вид. 1935 р.). Донцов чітко поділяє українське письменство на "літературу вільного духу" (Шевченко, Сковорода, "Слово о полку Ігоревім", "Історія Русів") і "літературу рабської душі" (Драгоманов, Тичина, Рильський). Між цими полюсами не може бути компромісу. На думку Донцова, такий поділ зумовлений не колоніальним статусом України, а чинниками значно глибшими — наявністю двох психологічних типів: "Українське підсоння створило, з одного боку, тип степового пірата, наших Кортесів — Ігоря, Бульбу, Ярему; з другого — повільного, мов віл, і розміряного гречкосія, того, що, граючи на бандурі, співає:

Ой не хочу жати,
ой хочу лежати!

Кожний з обох типів склав і свою власну філософію, яка, м.ін., виявляється і в естетиці". Ліберальна інтелігенція, шануючи з цілого "Слова" лише ліричний "Плач Ярославни", не сприймала інше слово — "слово пророка, яке б запалило вогнем вірних, слово, яке б нагадувало Петра Пустельника, що кликав на відвоювання гробу Господнього, слово автора "Пісні о полку Ігоревім", гаряче, хвилююче, що стало думку, гартувало душу, пружило волю".

Аналізуючи радянську літературу, Донцов з тугою згадує часи, коли в Україні "блукали не тіні середньовічних лицарів, а самі лицарі, Тараси Бульби, Молоха, Ігорі... Коли не ніжноблакитно дрижала перелякана громами революції українська "голуба Савоя", а червеною барвою "Слова о полку Ігоревім", барвою націй володарів, коли нація не погребувала шукати мудрості в східних Аттіл, лише протиставляла їм успішно своїх". Донцов звертається до сучасників: "Читайте "Слово о полку Ігоревім" про тих войовників, в яких були "луки витягнені, сагайдаки відкриті, шаблі вигострені" і які скакали "наче сірі вовки в полі, добуваючи собі честі, князеві слави". Читайте про того князя, що хотів "спис надломити край поля половецького... голову свою положити, або шоломом напитися Дону" ... Хіба в тих постатях, в мові тій, в тім світогляді не чується здобувчохижацького духу білої раси, тої білої раси, яка під Пуатіє, на Каталаунських полях, в наших степах — залізною рукою стримала побідний похід монголів? Хіба це не мова тих конкістадорів, які підбивали континенти? Мова тих, яким належить світ?

З приводу символіки кольорів "червлений", "кривавий", широко вживаних у "Слові.", Донцов пише, що вони здавна символізували панування, війну й життєву енергію.

Друга світова війна примусила Донцова знову вдатися до найглибших джерел української історії. 1943 року виходить у світ книжка "Дух нашої давнини", уся побудована на аналізі княжих і козацьких літописів, красного письменства доби України-Русі й XVI-XVII століть, козацьких дум і "Слова о полку Ігоревім". "Слово" згадується тут кількадесят разів. Тепер воно — вже не збірка ілюстрацій до певних ідеологічних постулатів, а джерело нових ідей — ієрархічності, кастового поділу суспільства, елітарності, вічної боротьби народів.

Донцов шкодує, що минулися часи "сірих вовків з "Слова о полку Ігоревім", полемізує з концепцією М.Грушевського про "варварську князівсько-дружинницьку касту крамольників і забіяк", підносячи Історичне значення цієї касты, що "захищала суспільство від неволі і наїзду, створила культуру країни і її могутність". Він звеличує культуру лицаря-завойовника, утврджує теорію вічної ненависті й боротьби з кочовим азійським Сходом. "Ідеологи черні" П.Куліш, М.Драгоманов і М.Грушевський не відчували себе нащадками касты володарів, "славних і страшних предків наших", а тому їм чужий був дух і пафос "Слова".

Донцов вимагає чітко розрізняти дві антагоністичні культури в єдиній національній: культуру орачів і культуру воїнів — національної еліти. Ця, остання, найповніше втілена у "Слові". " Чи селянська культури не має права на існування? Ніхто їй того заперечувати не буде. Селянська культура може бути по-своєму багата і стародавня, але тим не менше лишиться вона селянською, себто культурою нижчої верстви, яка сама звичайно шукає взірців у культурі панській, а не навпаки. Селянська культура, культура провансальця, гуцула або баска, існувала й існуватиме, але трагедія нашого часу в тім, що наша інтелігенція намагається з культури підрядної класи, з принципів рідного провансальства зробити дрієнтаційний або гравітаційний осередок для національної культури взагалі. Культура орачів може бути симпатична й високо моральна, але абсурдно було б робити з неї "формууючу засаду для культури людини взагалі" (Ортега). Культура, яка протиставляла св.Софії народні дерев'яні церкви, козацькому бароко — селянські хати, гетьманським килимам — народні, старій князівській чи полковницькій ноші — народну селянську ношу під назвою "національного костюма", героїчній літературі Прокоповичів і "Слова о полку Ігоревім" — ідилії селянські або утопії Квітки 19 віку чи його наслідувачів 20 віку, — така культура вела б тільки до обниження загального рівня нашого культурного життя. Це було в літературі, в мистецтві, в театрі пристосування до тісного духового одягу і смаку нижчої верстви, на яку орієнтувалася демократична інтелігенція, орієнтація на хохла, який, вступивши на політичну сцену в постаті тої інтелігенції, уперто рішив тим хохлом лишитися"".

У розділі "Психологічне обличчя провідної верстви" Донцов до характеристик широко залучає образи "Слова", де всі чесноти аристократії втілено в постатях князів і дружинників: "До таких же хижаків, до сірих вовків рівняє дружинників князя автор "Слова о полку Ігоревім" так само, як історик конкістадорів іспанських пише, що були вони "з породи драпіжних яструбів". Була це окрема, благородна порода людей...". Слідом за автором "Слова" Донцов вважає, що Київська держава захиталася у своїх основах тоді, як настала мішанина вартостей, коли "стали князі про мале говорити: це велике" і перестали дбати про цілу Руську землю.

У наступному розділі "Формотворчі ідеї правлячої верстви" Донцов цитує "Слово" цілими сторінками, аналізує образи землі, степу, річки Дону, природи в цілому — бо це відображення світовідчужання правлячої еліти, її волі до влади й пошанування сили: "Степ "Слова о полку Ігоревім" — це не розміряний степ хлібороба з жайворонками і з

ясним сонечком, з безхмарним небом, і морем золотої пшениці, розманіжений, приспаний і сонний. Це інший степ, де чутно звіриний свист, де вовки грозять по яругах, де клекотять орли, на кості звірів скликають, де лисиці брешуть на червлених щитах, де самі люди не поволі, мов віл, тюпають за плугом, лиш скачуть, як сірі вовки. Це грізний степ, де чорні хмари з моря йдуть, де трепещуть сині молнії, де в напруженні чекають дружинники і вої грому великого. Не прозора, а мутно в цьому степу ріки течуть, не ратаї гомонять, лиш вороння кричить, трупи собі ділячи. Не орачі жнуть в цьому степу золоте жито, лиш воїни збирають красні дівки половецької й оксамити. Це степ особливих орачів, що замість плуга плугатаря несуть меч оборонця, або наїзника. Снопці ці степовики стелять головами, молотять не ціпами, а списами, на тоці не колосся кладуть, а життя своє, а віють не зерно від полови, а душу від тіла. В їх поезії не про борозни говориться, лиш про яруги, не про рало, а про шаблі і луки. Ніч у цьому степу старокнязівським не співає солов'єм, лише стогне грозою, а птаство не колоски видзьобує на ланах, лише очі поляглим у полі[...] Був це трагічний, бо повний небезпек для воїна, степ борців і смерті, не ідилічний степ серпа й коси, як його малює Панас Мирний — [...] У степу войовників не чутно пошуму нив, лиш свисти стріл, а жита не цілують вони, лиш часто топчуть кінськими копитами. До Дону біжать вони не води напиться, коні напувати чи коноплі мочити або рибу ловити, лише щоб шоломом його зачерпнути. Поле войовника не тинами, а червленими щитами перегороджено, а мости мостили в цьому "узорчі половецькими", а гати гатили дорогими шатами. Це була чорна земля кулями засіяна, не бороною, а білим тілом зволочена, не водою, а кров'ю сполочена, як співається в Думах і в "Слові о полку Ігоревім". В цих обох уявах, в обох картинах степу, таких протилежних і не подібних до себе, відбивається і спосіб життя, і спосіб думання, і мрії і задуми, і цілі й завдання таких різних між собою каст — каст панівної і каст підвладної".

У "Слові" Донцов знаходить ту ж таки антитетичність, властиву і його способів думання. Але в українському історичному контексті середньовіччя, як і в європейському, антитеза вояцької еліти й хліборобського загалу була трохи складніша: "Ідеологи "полежайства" називали цей тип лицаря — кочівником, номадом, протестували проти його "дикунства" протиставляючи йому культурність хлібороба. Антитеза фальшива! Немає двох бігунів: культурний хлібороб і — кочівник козацький. Протиставлення є інше: з одного боку, хлібороб, з другого — татарин, кочівник, що нищить плоди його праці, або московський наїзник, а з третьої — вояк і праводавець, козак, що охороняє хлібороба від руїників. Очевидно, ні Ігорі, ні Богуни не були хліборобами, вони були такі ж лицарі войовники, як Річард Левине Серце, Готфрід Бульонський або Карл Мартель, і коли їх не було, то хлібороби ставали або жертвою кочівника, або підпадали в залежність інших лицарів меча".

У висліді своєї ґрунтовної аналізи Донцов підкреслює непроминальне значення таких літературних творів, як "Слово", у творенні національної еліти, у плеканні її панівних інстинктів: "Ця філософія, сформульована в перлинах тодішньої літератури, яка мудрістю своєю перевищує всю мізерію літератури демоліберального століття,

тримала в вічній напрузі дух тодішньої еліти, зібрана в різних "Грамотицях", "Поученнях", "Словах", "Ізборниках", "Патериках" в яскраві формули, символи, слова й образи, які були знарядом масової сугестії і творення національної душі". До такої літератури, що "горить барвами крові і сталі", він, окрім "Слова", залічує лише козацькі думи й поезію Шевченка — "поезію не плуга, а меча".

Підіб'ємо підсумки:

1. Дмитро Донцов уважає "Слово" твором суто українським: "Для нас безсмертне "Слово о полку Ігоревім", а це — твір український, а оспівані в нім діла — вчинені українцями — діла вічної слави".

2. "Слово" найповніше передає ідеологію давньої української еліти.

3. Ця ідеологія належить до ментальності нордичної раси, до західної європейської цивілізації, що виразно протиставляється Сходові.

4. Цю ідеологію прямо успадкувала козацько-старшинська верства і її література XVII-XVIII століть.

5. Між тією ідеологією і світом ідей, "якими живе демократична Україна", — прірва.

6. Мета і бажання ідеолога й політика Дмитра Донцова — подолати цю прірву, повернувшись до мужньої ідеології предків. У цьому йому вбачається національний порятунок України.

Наостанок слід відзначити, що Дониов не лише вдало використовував "Слово" для ілюстрації основних постулатів ідеології інтегрального націоналізму, але "Словом" підтвердив закоріненість цієї ідеології в українським національним ґрунті.